

УДК 37.01

І. М. Цихуляк

аспірант кафедри культурології, релігієзнавства та теології
Чернівецького національного університетуПРОЕКЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПАНОРАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ВИХОВНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА ЇЇ АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Постановка проблеми. Факт проголошення Україною незалежності та духовного суверенітету став доброю нагодою для відродження призабутих і збезечених тоталітарно-атеїстичним режимом столітніх культурних і духовних надбань. Світоглядний та ідеологічний перелом 90-х рр. став початком змагальної віхи відродження нації та реалізації заповітних державотворчих планів. Однак сучасникам судилося переживати ці звершення на тлі реальних, неочікуваних, кардинальних економічних і соціальних потрясінь. Безперечно, весь цей процес «державно-релігійного аджорнаменту» став чимось досі небаченим і абсолютно новим, без перебільшення безпрецедентним для української історіографії. Він ніс у собі нову ідеологію, культуру й мистецтво, нове бачення господарювання, побуту й відносин. Згодом він внесе корективи в систему світогляду української нації та випробує на міць систему духовно-релігійних цінностей, водночас створить передумови фундаментальної генези української сутності та переорієнтує homo soveticus у ще невідоме на той час багатом homo evropeus. З впевненістю можна сказати, що сьогодні залишилося мало що з того, що не було б поглинуте брендом «євро», чи, як іноді вже транслітерують, «євро». Свого часу К. Ушинський зазначив: «Є тільки один ідеал довершеності, перед яким схиляються всі народності, – це ідеал, що дає нам його християнство. Воно дає життя і вказує вищу мету всякому вихованню».

Особливі зміни з набуттям незалежності відбулися в богословській думці. Суспільна й економічна детонації, а також наростаюча лавина десакралізації моральної аксіології в середовищі, зокрема, молоді, зумовили перегляд всіма церквами в Україні соціальних доктрин. Відбулися зміни в системі виховної політики молодішої генерації України.

«У свідомості українців релігія завжди є живим чинником. Вона глибоко пронизує звичай і обряди, поєднує суто духовні елементи з національними, громадськими, сімейними й особистими. Взірцем такого поєднання в нашій історії є «Повчання Володимира Мономаха дітям», настанови Отців Церкви, філософія Г. Сковороди та П. Юркевича, уся творчість Т. Шевченка, а в наші дні – щонедільні проповіді священнослужителів у храмах під час Літургії чи інших релігійних богослужінь», – зазначає О. Вишневський.

Аналіз останніх досліджень. Особливе місце в історії української педагогіки Галичини першої половини ХХ ст. належить Юліяну Дзоровичу (1871–1943 рр.) – греко-католицькому священнику, талановитому педагогові, теоретику та практику української національної школи, самовідданому громадському діячеві й непересічному організатору, погляди якого на виховання привертають увагу сучасників і визначних корифеїв педагогіки. Діяльність Ю. Дзоровича була спрямована на становлення й розбудову українського національного шкільництва, на виховання любові до рідної мови та національної культури. Ідейною основою його педагогічної діяльності був глибокий патріотизм і християнська віра.

Традиції національного виховання молоді в душі моралі, високих естетичних чинників, любові до ближнього вивчалися багатьма українськими дослідниками й показані багатьма авторами, серед яких О. Вишневський, Г. Васянович, В. Онищенко, М. Вачевський, В. Мадзігон, Н. Примаченко, М. Свух, Т. Черкачина, О. Кекош, О. Огірко, Н. Примаченко, Т. Тхоржевська.

Мета дослідження полягає у визначенні місця та ролі християнських цінностей у системі світоглядних пріоритетів української нації та виховної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Становлення української державності та змагання за повноправне членство у світовій цивілізації передбачає всебічне втілення в суспільне й індивідуальне життя цивілізаційних засад на основі гуманістичних принципів, цінностей і норм, завданням яких є формування нової виховної парадигми. Основним важелем має стати гуманність, що передбачає перехід до морального суспільства. Патріотизм і духовність повинні стати пріоритетами в системі освіти та виховання.

Метою виховання є формування національно-патріотичної свідомості, а методологічним підґрунтям – основні християнські цінності: любов, милосердя, справедливість і добро як світоглядні пріоритети національної візії. Усі ці зусилля повинні забезпечити нову якість життя людей, створення всіх необхідних умов для максимального розквіту їх творчого потенціалу.

Маніакальна мінливість настроїв у середовищі українського політичного істеблішменту, відсутність політичної культури та волі управлінського олімпу України спровокували у вітчизняному соціумі трансформацію системи цінностей і пріоритетів. Українське суспільство переживає глибоку моральну кризу, спричинену передусім утратою християнських цінностей у вихованні. Різкий курс на індивідуалізм, егоїзм, прагматизм і споживацтво в особистому й суспільному житті людини стрімко призводить до морального занепаду серед усіх верств населення й особливо серед учнівської молоді, що спричиняє такі негативні явища в дитячому та молодіжному середовищі, як алкоголізм, тютюнопаління, наркоманія, суїцид, злочинність, проституція, жебракування.

Влучний діагноз стану українського суспільства поставив О. Дроздовський: «Духовний вакуум охопив систему... Утрачено основи християнського світогляду й православної етики. Унаслідок цього неможливе формування підвалин об'єднуючої національної ідеї. У змісті освіти спостерігається світоглядний хаос, орієнтація на бездушний інтелектуалізм, під вивіскою псевдонауки <...> здійснюється вторгнення в школу окультичних, магічних знань і вірувань, що вкладаються у свідомість людини. Усе це негативно позначається на духовному й фізичному здоров'ї особистості, у дитини втрачається сенс життя, впевненість у власному майбутньому й майбутньому своєї країни» [1]. Погоджуючись із О. Дроздовським, можна сказати: «Так, звісно». Але слід зазначити, що завчаско української національної проблематики послужили також і глобальні трансфери соціокультуральних парадигм Європи та світу. Протекціонізм, євроскептицизм, міграція, демографія, тероризм, глобалізація ЄС, популізм, криза традиційних політичних брендів у Європі внесли свої корективи в щоденний порядок українського соціуму.

Доброю нагодою підсумувати багатогранність здобутків України послужив черговий ювілей нашої державності. Отже, численних недоліків, як і успіхів, на перший погляд, не побачиш. Не тому, що вони взагалі відсутні, а тому, що між ними знак рівності. Це як вага, стрілка якої завмирає через рівність вагової кульки й товару. Досягнення (незважаючи на піар) і огріхи (незважаючи на мовчазність) неначе законспіровані. Однак є в національному соціополітичному чтиві проблеми, які, на кшталт маяків, штучно чи природно сигналізують про свою сутність, привертаючи до себе увагу. Поміж такими труднощами, з якими стикається не тільки управлінський бомонд, але й суспільство, усе частіше з'являються ті, які априорі не можуть бути віднесені до такої категорії. У світлі соціокультурних трансформацій україн-

ських реалій такими проблемними маяками є процес виховання й освіти.

У Конституції України задекларовано алгоритм духовної основи всіх сфер діяльності держави – «усвідомлення відповідальності перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та майбутніми поколіннями» [2]. Проте як реалію сьогодення можна констатувати глибоке протиріччя між задекларованим у провідних державних документах твердженням про відродження національної системи виховання, загальнолюдських морально-духовних цінностей і реальним їх занепадом, вихолощенням змісту морального виховання й відповідно зниженням рівня моральної вихованості громадян України.

Українська виховна модель століттями містила в собі поняття цінностей. Під ним розуміються як сімейно-родинні, фольклорні, національні, обрядові традиції, так і сама релігійно-християнська свідомість українців. Поняття «цінність» має свою специфіку в різних науках. У філософії цінності належать до сфери розуміння об'єктивної істинності й ставлення до неї людини, цінності розглядаються тут як елементи суспільної свідомості й культури. У соціології цінності є суспільними регулятивними механізмами, їх функції щодо особистості розглядаються як нормативні. У соціальній психології цінності пов'язані із соціалізацією індивіда, його адаптацією до групових норм; у загальній психології – із вивченням вищих мотиваційних структур життєдіяльності людини. Включення ціннісних орієнтацій у структуру виховання особистості дозволяє вловити найбільш загальні соціальні детермінанти мотивації поведінки, джерела якої знаходяться в суспільстві, в якому формувалася індивідуальність людини і в якому відбувається її щоденна життєдіяльність [3].

Говорячи про поняття «цінність», можемо виокремити декілька його основних значень. По-перше, цінність розглядається як суспільний ідеал, як сформоване суспільною свідомістю уявлення про атрибути належного в різних сферах громадського життя. У такому розумінні цінності можуть бути загальнолюдськими, «вічними» (істина, краса, справедливість) і конкретно-історичними (патріархат, рівність, демократія) [4].

По-друге, цінність може розглядатися як об'єктивне існування здобутків матеріальної й духовної культури і як прояв людських учинків, що є втіленням суспільних ціннісних ідеалів [5].

По-третє, соціальні цінності, якщо поглянути крізь призму індивідуальної життєдіяльності, входять у психологічну структуру особистості у формі ціннісних орієнтацій і є одним із джерел мотивації поведінки [6].

Цінності продовжують існувати у свідомості людини у формі ціннісних орієнтацій і є важливим фактором соціальної регуляції взаємин людей і поведінки індивідів. Система ціннісних орієнтацій є змістовним складником загальної спрямованості особистості й водночас внутрішньою основою її ставлення до дійсності.

Цінності є ієрархією значимостей для особистості. Наявність цінностей – це ознака небайдужості людини до світу. Ієрархія цінностей, що є віддзеркаленням ієрархії потреб людини, охоплює різні явища, аспекти й рівні людської природи, а також є детермінантом її поведінки.

Учений і педагог О. Вишневецький за основу класифікації цінностей бере ті цінності, «...які забезпечать гармонію поведінки дитини і які впливають з природної структури людського суспільства, що послідовно включає людину – родину – громаду – націю (батьківщину) – усе людство» [7]. Такі цінності і є, на думку науковця, цінностями традиційно-християнського світобачення. Саме на основі цих цінностей Г. Ващенко розробив свою формулу християнського виховання молоді («Бог і Україна»), що відбиває сутність українського виховного ідеалу: дотримуйтесь моралі, людина служить Богові, а відстоюючи національні цінності, – своїй Батьківщині [8]. Такі цінності складають зміст християнської концепції виховання, яка спирається на:

– головні людські цінності, що більшою чи меншою мірою визначають усі інші етичні цінності (життя, істина, добро, свобода);

– чесноти (справедливість, сміливість, правдивість, щирість, любов до ближнього, вірність, довіра, скромність, відданість);

– більш часткові моральні цінності (здатність ділитися з іншими своїми духовними надбаннями; любов, спрямована на ідеалізовану цінність іншої особистості).

Отже, християнські цінності – це специфічні вищі, матеріально-духовні, альтруїстичні, абстрактні, стійкі, термальні, предметно-перетворювальні, загальнолюдські, позитивні, первинні, реальні, абсолютні, ідеальні цінності життєвої спрямованості й мотивації життєдіяльності особистості. Це насамперед такі етичні цінності: життя, діяльність, свобода, воля, передбачення, а також цінності доброчинності (справедливість, сміливість, правдивість, щирість, любов до ближнього, вірність, довіра, скромність, відданість) і часткові етичні цінності (здатність дарувати іншим своє духовне надбання, любов, спрямовану на ідеальну цінність іншої особистості, і т. ін.).

У світоглядному плані феномен християнських цінностей традиційно співвідноситься з когнітивно-інтелектуальними, чуттєво-емоційними процесами, самосвідомістю та волею особистості, що відображається в її діяльності та поведінці.

Механізм формування християнських цінностей розглядається як ріст особистості: від формування високодуховних потреб і мотивів у сфері спрямованості, пошуку та засвоєння відповідної значущої інформації до формування задумів, цілей, планів, програм високодуховної діяльності, поведінки, дій і вчинків і отримання відповідних результатів перетворення особистості (зміна ставлень, самооцінки, досвіду тощо). Результатом такого процесу має стати етико-естетична система сприйняття світу й самих себе, тобто індивідуальна самодостатність (моральна, економічна й культурна водночас). Від самодостатності особи залежить самодостатність громади (спільноти), нації, тобто відчуття власної гідності, своєї власності, своєї відповідальності за сім'ю, за вулицю й місто, за край і за країну.

Сьогодні ми є свідками того, як відбувається структурна перебудова господарства країни; вона супроводжується відтоком духовних сил суспільства зі сфер виробництва, науки, освіти й медицини в торгівлю й сервіс, у низькотехнологічне виробництво, у комунікаційно-посередницьку діяльність. При цьому змінюється суспільна свідомість, розпадаються раніше стабільні субкультури й з'являються нові.

Л. Виготський вважав, що основним ядром, навколо якого розміщуються всі зміни в мисленні людини, є утворення понять [9]. Це має важливе значення для формування в громадян поняття «національна культура» і належних до нього компонентів, оскільки вони допомагають громадянам адекватно засвоїти історично сформований досвід народу. До компонентів духовної культури належить морально-етична культура, важливим складником якої є релігія. Релігійність сучасного українського суспільства стає все більш помітним фактором не лише приватного, але й публічного життя. Появу такої тенденції можна пояснити залученням церкви до суспільного життя й водночас зростанням її уваги до найгостріших соціально-політичних проблем, що зумовлює започаткування діалогу між церквою й суспільством. З огляду на це спостерігається певна активність церкви у відстоюванні прав людини й інтересів суспільства. У суспільному вимірі церква – захисниця трансцендентної гідності людини. Останнє особливо чітко простежується в соціальній доктрині УГКЦ.

Українська греко-католицька церква ставить на перше місце християнські ідеали, права й гідність людини. Активність церкви помітно зростає із сучасного релігійного поля до соціальної сфери, адже суспільство сьогодні потребує не лише душпастирського, але й соціального служіння церкви. Тому при УГКЦ створено структури (місії) для реалізації

доброчинних проєктів. Доброчинна діяльність здійснюється переважно в таких формах: відпочинок і оздоровлення дітей; допомога бідним; заснування й утримання притулків, дитячих будинків, будинків для літніх людей, дитячих садків для дітей-сиріт, соціально-реабілітаційних центрів; доброчинна діяльність у місцях позбавлення волі; надання гуманітарної допомоги тим, хто постраждав від стихійного лиха, біженцям тощо.

У душі Великого Патріарха Йосифа сьогодишній провід УГКЦ робить грандіозний внесок у систему виховання й освіти, розвиваючи академічне душпастирство. Свого часу Патріарх Йосиф у своєму Заповіті писав: «Наука – це один із наріжних каменів – стовпів відродження й сили народу, а богословська наука – це євангельський заповіт Христа: «Ідіть і навчайте всі народи...» (Мт. 28, 19). Наука є «остоєю для Церкви в нашій народі», вона через свої наукові й виховні установи є «виховницею народу», бо через неї «одиниця стає тим багатіша, чим сильніше її опановує ідея, що обнімає небо й землю, час і вічність, історію й сучасність, серце й розум». «Роздумуючи над значенням і цінністю науки в обличчі вічності, яка невідхильно наближається до мене, заповітую вам: «Полюбіть науку, плекайте їй збагачайте її своєю працею і своїм знанням, будьте її служителями! Здвигайте храми науки, вогнища духовної сили Церкви й народу, пам'ятаючи, що немислиме повне життя Церкви й народу без рідної науки. Наука – це їхнє дихання життя!» [10, с. 6].

Патріарх Йосиф особливу увагу приділяв християнському вихованню, вважаючи, що саме виховання молоді – це правдивий вклад у розбудову вільної Української держави з тисячолітніми християнськими традиціями. Виховання молоді на засадах християнської моралі є актуальним у цей час відродження української освітньої системи. Сьогодишній шлях освіти – від homo sapiens до homo spiritus. Християнська педагогіка тісно пов'язана з релігією. Людство з'єднане з Богом, особливо тим, що Ісус Христос, Син Божий і Спаситель людства, став людиною. Навколо Нього створюється й весь час розростається «народ Божий», що зветься Церквою. Церква як соціальна інституція має завдання доводити людей до вічного щастя, сприяти мудрому й справедливому владштуванню життя, допомагати виховувати добрих і чесних членів суспільства та вдосконалювати їхнє моральне життя. Святе Письмо (Біблію) справедливо називають Божою педагогікою [11, с. 6–7].

Висновки. Християнська педагогіка є вченням, спільним для всіх християнських конфесій в Україні. Християнська педагогіка суттєво відрізняється від світської педагогіки тим, що вона побудована не лише на правдах, пізнаних людських розумом, а, насамперед, на об'явлених Божих вічних правдах для щасливого життя тут на землі та у вічності після нашої смерті. У католицькій церкві християнська педагогіка тісно пов'язана з християнською томістичною філософією. Педагогіка католицької церкви закликає християн наслідувати Ісуса Христа як найвищий ідеал. У православних церквах педагогіка веде до містичного споглядання Бога, до глибокого вивчення християнської культури, традицій і звичаїв. Педагогіка православних церков закликає християн приймати дари Святого Духа (мудрість, розум, раду, кріпость (силу духа), знання, побожність, страх Божий (боятися гріха, яким зневажаємо Господа) і плоди Святого Духа (любов, радість, мир, терпеливість, добротливість, милосердя, віру, лагідність, поміркованість). Педагогіка католицьких і православних церков радить християнам зберігати євангельські ради (добровільну вбогість, досмертну чистоту, досконалий послух). У протестантських церквах християнська педагогіка має характер біблійної педагогіки через аналіз, дослідження й пояснення біблійних текстів морального змісту. Філософською основою предмета «християнська педагогіка» для представників католицької церкви є христодентризм (Христос є центром учення), для представників протестантських церков – фідеїцентризм

(віра є центром усього), а для представників православних церков – теодентризм (Бог у Пресвятій Трійці є центром навчання). Проте спільними для всіх залишаються біблійні моральні настанови та наука Ісуса Христа [6, с. 8].

Отже, об'єктивно оцінюючи релігію, потрібно зазначити, що протягом історії людства вона виконувала роль історичного зв'язку, передаючи за допомогою звичаїв, моральних настанов життєвий досвід людей, рівень духовної культури, виступаючи синтезом культурних традицій. Саме під впливом релігії як певного світогляду кожен народ створював свої власні звичаї й обряди, спосіб життя, що надавало йому оригінальності й відрізняло від інших народів.

Література

1. Дроздовський О. Християнські цінності в освіті і вихованні / О. Дроздовський. – Біла Церква, 2004. – 40 с.
2. Конституція України [Текст] : станом на 22 лют. 2016 р. : офіц. текст. – Київ : Правова єдність : Алерта, 2016. – 78 с.
3. Пирог Г. Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.11. / Г. Пирог ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К. : [б. в.], 2005. – 18 с.
4. Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди : наук.-теор. збірник : Спец. вип.: Ціннісні засади християнства в духовно-моральному становленні молоді / Переяслав-Хмельницький, 2005. – 145 с.
5. Касьян В. Філософія : [навч. посібник] / В. Касьян. – К. : Знання, 2006. – 344 с.
6. Малахов В. Благо / В. Малахов // Філософській енциклопедичний словник / [редкол.: В. Шинкарук (голова) та ін.]; НАНУ України, Ін-т філософії ім. Г. Сковороди]. – К., 2002. – С. 58.
7. Вишневський О. Українська педагогіка на перехресті двох світоглядів / О. Вишневський // Педагогічна думка. – 2007. – № 4. – С. 3.
8. Ващенко Г. Виховний ідеал : [підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків]. Т. 1 / Г. Ващенко. – Вид. третє. – Полтава : Ред. газ. «Полтав. вісник», 1994. – 191 с.
9. Выготский Л. Мышление и речь : психологические исследования / Л. Выготский ; ред. Г. Шелогоурова. – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.
10. Заповіт Блаженнішого Патріарха Йосифа. – Рим, 1981.
11. Огірко О. Християнська педагогіка. Навчальний посібник / О. Огірко. – Львів : ЛІ МАУП, 2003.

Анотація

Цибуляк І. М. Проекція соціальної панорами української виховної педагогіки та її аксіологічний вимір. – Стаття.

У статті досліджено вплив християнських моральних цінностей і традицій на процеси виховання та становлення вітчизняного соціуму. Розглянуто проблематику сучасної педагогіки як фундаментальної основи виховання молоді генерації українців. На сучасному етапі формування національного суспільства надважливим завданням як держави, так і церкви є відповідальність за християнське та патріотичне виховання молоді. Історіософський аналіз концептуальної парадигми християнської й духовної педагогіки переконливо доводить, що найефективнішим способом виховання свідомої та патріотичної національної молоді є релігія, християнські засади впливу на молодь, моральні цінності, що ґрунтуються на загальноприйнятому Декалозі.

Проаналізовано окремі положення соціальної доктрини Патріарха Йосифа Сліпого та сучасної УГКЦ, у навчанні яких процес християнського виховання виступає як пріоритет розвитку, формування та відродження української національної ідеї.

Ключові слова: суспільство, церква, виховання, християнські цінності, доктрина.

Аннотация

Цихуляк И. М. Проекция социальной панорамы украинской воспитательной педагогики и её аксиологическое изменение. – Статья.

В статье исследовано влияние христианских нравственных ценностей и традиций на процессы воспитания и становления отечественного социума. Рассмотрена проблематика современной педагогики как фундаментальной основы воспитания молодого поколения украинской нации. На современном этапе формирования национального общества важнейшей задачей как государства так и церкви является ответственность за христианское и патриотическое воспитание молодежи. Исторический анализ концептуальной парадигмы христианской и духовной педагогики убедительно доказывает, что наиболее эффективным способом воспитания сознательной и патриотической национальной молодежи является религия, христианские основы влияния на молодежь, нравственные ценности, основанные на общепринятом Декалоге.

Проанализированы отдельные положения социальной доктрины Патриарха Иосифа Слепого и современной УГКЦ, в обучении которых процесс христианского воспитания выступает как приоритет развития, формирования и возрождения украинской национальной идеи.

Ключевые слова: общество, церковь, воспитание, христианские ценности, доктрина.

Summary

Tsykhuliak I. M. Projection of the social panorama of Ukrainian educational pedagogy and its axiological dimension. – Article.

The article examines the influence of Christian moral values and traditions on the processes of education and formation of domestic society. The problems of modern pedagogy as a fundamental basis for the education of a young generation of Ukrainians are considered. At the present stage of the formation of a national society, the overriding task of both the State and the Church, is the responsibility for the Christian and patriotic upbringing of youth. Historicoosophical analysis of the conceptual paradigm of Christian and spiritual pedagogy convincingly proves that the most effective way of educating conscious and patriotic national youth is religion, Christian principles of influence on youth, moral values based on the generally accepted Decalogue.

Some provisions of the social doctrine of Patriarch Josyf Slipyj and of the UGCC in the process of education, the process of Christian education, is analyzed as a priority of the development, formation and revival of the Ukrainian national idea.

Key words: society, church, education, Christian values, doctrine.